

Mateja Ratej

»Vidite, kako sem se razgovoril.«

Pisma Ivana Laha Ivanki Lipold v letih 1920–1938

RATEJ Mateja, dr., znanstvena sodelavka, Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU, Novi trg 1, SI-1000 Ljubljana, mratej@zrc-sazu.si

316.343-058.13(497.412)"1920/1938"
929Lah I.:929Lipold I."1920/1938"(044.2)

»VIDITE, KAKO SEM SE RAZGOVORIL.«

Pisma Ivana Laha Ivanki Lipold v letih 1920–1938

Avtorica v kulturnozgodovinski študiji obravnava pisma književnika, časnikarja in gimnazijskega profesorja Ivana Laha (1881–1938) agilni mariborski aktivistki v ženskem gibanju Ivanki Lipold (1893–1976), katere soprogo Franjo Lipold (1885–1970) je bil v prvi polovici tridesetih let 20. stoletja mariborski župan. Pisma, ki jih v zapuščini Ivanke Lipold hrani Pokrajinski arhiv v Mariboru, so zaradi svoje številnosti, intimnosti in dolgega razdobja dopisovanja med protagonistoma vse do Lahove smrti nadvse zgovorna z vidika proučevanja mentalitet; zaradi posebnega (reprezentativnega) položaja obeh dopisovalcev odlično ilustrirajo miselnost slovenskega meščanstva med svetovnima vojnoma, zlasti še krog privrženecv enakopravnosti spolov liberalne (in jugoslovanske) usmeritve.

Ključne besede: 1918–1941, meščanstvo, Ivanka Lipold, Ivan Lah, zgodovina mentalitet

RATEJ, Mateja, PhD, Research Fellow, Institute of Cultural History, Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Novi trg 1, SI-1000 Ljubljana, mratej@zrc-sazu.si

316.343-058.13(497.412)"1920/1938"
929Lah I.:929Lipold I."1920/1938"(044.2)

“SEE HOW MUCH I HAD TO TELL YOU?”

The letters of Ivan Lah to Ivanka Lipold between 1920 and 1938

In a cultural historical study, the author analyzes the letters composed by the writer, journalist and grammar school teacher Ivan Lah (1881–1938) and sent to Ivanka Lipold (1893–1976), an energetic women's movement activist from Maribor, whose husband Franjo Lipold (1885–1970) was Mayor of Maribor in the 1930s. The letters form part of Ivanka Lipold's legacy kept at the Maribor Regional Archives. Given their intimacy, their number and the fact that they span a long period up to Lah's death, the letters offer an insight into their authors' minds. Owing to the position of the two correspondents, the letters are representative of the mindset of the Slovene middle classes in the period between the world wars, particularly that of the liberal (and pro-Yugoslav) proponents of gender equality.

Key words: 1918–1941, middle classes, Ivanka Lipold, Ivan Lah, history of mindset

Ivanka Lipold se je rodila leta 1893 materi Olgi in Ivanu Balonu. Še pred Ivankinim rojstvom sta se zakonca preselila v Gradec, kjer je Ivan dobil službo, medtem ko je Olga po hčerinem rojstvu veliko časa preživela na vinogradniškem posestvu nad Staro vasjo na Bizeljskem, s katerim je gospodarila. Ko je bila deklica stara štiri leta, je Ivan Balon pri šestintridesetih letih umrl zaradi vnetja možganske ovojnice, kar je mater in hčer močno povežalo, čeprav je bila Olga, ki se je po moževi smrti znašla v hudi finančni stiski, do Ivanke zelo stroga. Ob njenem vstopu v šolo sta se preselili v Zagreb, vendar je Olga Balon posestvo na Bizeljskem obdržala. Ivanka je v Zagrebu obiskovala prva leta ljudske in meščanske šole, ko pa je zbolela še Olga, je hčer poslala k teti Mili Morocutti v Maribor, kjer se je najprej vpisala v ljudsko šolo k šolskim sestram, nato pa na tamkajšnje učiteljske. Ker so tako v šoli kot v tetini družini govorili nemško, se je tudi Ivanka kmalu dobro naučila jezika, vendar ji nemško okolje ni ubilo slovenskega zavedanja, saj ji je mati še v Zagrebu prebiralala pesmi Antona Aškerc, Otona Župančiča in Simona Gregorčiča. Konec aprila 1914 se je Ivanka Balon poročila z osem let starejšim Franjem Lipoldom, ki je bil materin bratranec. Po vrnitvi s poročnega potovanja na otoku Krk sta živela v Ljubljani in tam dočakala začetek prve svetovne vojne.¹

Že novembra 1914 je bil Franjo Lipold mobiliziran, noseča Ivanka pa je odšla k materi na Bizeljsko. Rodila je sina, ki je že po nekaj dneh umrl. Po Franjevi namestitvi na vojaškem sodišču v Zagrebu se je k njemu preselila tudi Ivanka, a je ponovno potovala k materi, ko je bil Franjo premeščen ter je bil do konca vojne še v Ukrajini, na Madžarskem in Tirolskem. Obe ženski sta se aktivno vključili v deklaracijsko gibanje, razglasitev Države SHS pa je Ivanka že dočakala v Zagrebu skupaj s Franjem, ki se je po koncu vojne odločil za službo v Mariboru. Olga Balon je še istega leta prodala posestvo na Bizeljskem, z zakoncema Lipold so kupili hišo v Mariboru, kjer so živeli skupaj do Olgine smrti leta 1939.²

Ob koncu leta 1881 v Ilirski Bistrici rojeni Ivan Lah je otroška leta preživel v Šmarju na Dolenj-

Ivanka Lipold (*Splošno žensko društvo: 1901–1945: od dobrih deklet do feministk*)

skem, kamor sta se kmalu po sinovem rojstvu preselila njegova starša. Po ljudski šoli v domači vasi je opravil še četrti razred na Vrtači v Ljubljani. Po končani gimnaziji v Ljubljani leta 1903, ko je imel za seboj že nekaj pisateljskih poskusov, se je vpisal na Karlovo univerzo v Pragi, kjer je sprva študiral klasično filologijo in slavistiko, pozneje pa pedagogiko in filozofijo. Med njegovimi učitelji je bil tudi Tomáš Masaryk, ki je močno vplival na Lahov idejni svet. V času študija je objavljaval v *Domu in svetu*, *Slovanu* in *Ljubljanskem zvonu*. Februarja 1910 je doktoriral in se odpravil na potovanje po Poljski, Rusiji, Bolgariji in Srbiji, s katerega se je vrnil navdušen nad kulturnim in političnim poslanstvom slovanstva. Kot nacionalist si ni mogel obetati učiteljske (tj. državne) službe v ožji domovini, zato je v letih 1910–1914 delal kot novinar za *Jutro* in *Dan*. Ob izbruhu prve svetovne vojne je bil zaprt na ljubljanskem gradu, nato pa so ga kar dve leti premeščali po različnih avstrijskih internacijskih taboriščih.³

¹ Bajt, *Zgodovina rodbine Lipold (18.–20. stoletje)*, 180–182.

² Prav tam.

³ Karlin, *Dr. Ivan Lah*, 242–243.

Novembra 1916 je bil mobiliziran v 24. dunajski domobranski polk, s katerim je poleti 1917 odrinil na bojišče. Že 19. avgusta je bil na romunskem bojišču težko ranjen (del granate ga je zadel v hrbtenico), zato je konec vojne dočakal v praški bolnici na Vinohradih. Sredi decembra 1918 se je vrnil v domovino in do konca šolskega leta 1918/1919 poučeval na ljubljanski realki, nato je odpotoval na zdravljenje v Rogaško Slatino in od tam jeseni 1919 v Maribor. Tam je ostal kar celo leto kot provizorični uradnik za programe humanitarnih občinskih zavodov, močno pa se je javno angažiral pri oblikovanju temeljev za študijsko knjižnico in mariborsko gledališče, v uredništvih časnikov, tiskarni, društvih in na narodnih prireditvah.⁴ Kratkega mariborskega obdobja, ko je »sodeloval pri »organizaciji slovenskega Maribora«, se je ob Lahovi smrti dotaknila večina piscev nekrologov.⁵

Ivan Lah (Pokrajinski arhiv Maribor)

⁴ Prav tam.

⁵ Dr. Ivan Lah, *Slovenski dom*, 19. 5. 1938, 2 in *Jutro*, 19. 5. 1938, 6.

Čeprav Lahovi biografi ne omenjajo njegovega odnosa z Lipoldovimi, se je v Mariboru očitno prepletla tudi življenjska pot Ivanke Lipold in Ivana Laha, ki je – kot kažejo njegova pisma Ivanki – mariborsko obdobje preživel na domu svojega prijatelja iz praških študijskih let Franja Lipolda. Tam se je tesno povezal tako z njegovo soprogo Ivanko kot z njeno materjo Olgo Balon. Po besedilih sta ženski plodnega publicista bržkone poznali že prej, kot agilni zagovornici ženskega gibanja sta morda poznali njegove publicistične članke iz *Slovenske gospodinje* iz prvega desetletja 20. stoletja. Ivanka je gotovo dobro poznala tudi praško prijateljstvo med Lahom in Franjem Lipoldom, saj je shranila precej obsežno pesnitev *Pesem mladosti*, ki jo je Lah julija 1909 posvetil Lipoldu, ko je ta v Pragi doktoriral iz prava: »Pred nami letela je zlata mladost, ko ptica je rajska letela, vzbudila se v srcih je naših radost in vsa je po nji zadrhtela.«⁶

Leta 1885 rojeni Franjo Lipold, ki je bil mariborski župan (tedaj uradno poimenovanje mestni načelnik) v letih 1931–1935, je izhajal iz znane narodno zavedne družine v Savinjski dolini. Ljudsko šolo je obiskoval v Žalcu, gimnazijo pa v Celju, Mariboru in Novem mestu, kjer je leta 1904 maturiral; pravo je študiral v Gradcu in Pragi, kjer je bil promoviran. Po prevratu se je pridružil Jugoslovanski demokratični stranki in postal predsednik njene organizacije za mariborsko oblast; bil je soustanovitelj Mariborske tiskarne ter časnikov *Tabor* in *Večernik*.⁷

Franjo Lipold in Ivan Lah sta po oblikovanju prve jugoslovanske države pripadala tistemu delu liberalnega političnega pola, ki se je kalil v (radikalni dijaški) politični artikulaciji nacionalnega zavedanja pred prvo svetovno vojno. Kot je slikovito pojasnil Lah v intervju ob svoji petdesetletnici leta 1931, je bil to čas, »ko je mladina hotela dobiti besedo v javnosti. To so bila ona burna leta v začetku stoletja. Pohod mladine, vsak je smatral za svojo dolžnost, da se nekoliko udeleži. Praga je bila v tem oziru izborna učiteljica. Hoteli smo

⁶ Pokrajinski arhiv Maribor (dalje PAM), fond Ivanka Lipold, *pesem Ivana Laha Franju Lipoldu, Vinohradi (Češka)*, 23. 7. 1909.

⁷ Dr. Franjo Lipold – petdesetletnik, *Jutro*, 23. 3. 1938, 3 in *Mariborski večernik Jutra*, 23. 3. 1935, 4.

Franjo Lipold (Pokrajinski arhiv Maribor)

zanesti v domovino novih idej. /.../ Treba je bilo zrevolucionirati našega človeka in ga pripraviti na velike dogodke. Kot Masarykov učenec sem bil seveda navdušen masarykovec.«⁸

Krog somišljenikov, ki sta mu pripadala Lah in Lipold, je predstavljal idejno podstat t. i. jugoslovenstva, pred prvo svetovno vojno znanega pod imenom srbofilstvo, ki je zadevalo samo srčiko jugoslovanske ideje med svetovnima vojnama. Lah ob smrti ni bil zaman označen za »domoljuba starega predvojnega kova«, kar je med drugim vključevalo tudi odpor do Judov.⁹ Kot drugi demokrati je bil Lah pristaš unitarizma in – kakor je sedemdeset let po očetovi smrti neusmiljeno zaključil Andrijan Lah – jugoslovanski in slovanski zanesenjak, ki ni uvidel, da se ponavlja stara zgodba iz Avstro-Ogrske, le da je avstrijsko gospostvo zamenjala velesrbska hegemonija.¹⁰

Kot je razvidno iz njegovih pisem Ivanki Lipold se je Ivan Lah prav dobro zavedal, da miselnost, ki ji

je pripadal (in je po prvi svetovni vojni vzpostavila narodnostno vprašanje kot ekskluzivno politično vprašanje), novih generacij ne nagovarja več,¹¹ saj so te terjale jasno artikulacijo socialnega vprašanja kot politično vprašanje, kar je kazal razvoj komunističnega gibanja, a tudi vzpon nacistične ideologije. Leta 1931 je tako na vprašanje novinarja o tem, kako doživlja in razume nove mlade generacije, značilno odgovoril: »Položaj je precej podoben onemu pred tridesetimi leti. Razlika je v tem, da se je bilo takrat treba boriti proti predsodkom, ki jih danes ni več. Danes je vse moderno. Pot je odprta na vse strani. Zato toliko iskanja. Jasnih obrisov še ni, dasi se zdi, da so prve poprevertne ekstremne forme že premagane. Nova stvarnost išče nove oblike. Sicer pa je tako povsod. Čakamo. Gotovo je, da je dolžnost mladih odkrivati nove svetove prav tako, kakor je naša pravica, da živimo v starem. Čuti se, da je prva moderna generacija dovršila svoje delo in da prihaja nova. Želim, da bi izpolnila svoj čas, kakor jo je prva.«¹²

Jeseni 1920 je Ivan Lah dobil službo na ženskem liceju v Ljubljani (ženska realna gimnazija), kjer je kot zelo priljubljen profesor poučeval slovenščino, srbohrvaščino in filozofijo vse do konca leta 1936, ko se je moral zaradi oslabelosti srca, ki mu je pešalo vse od konca prve svetovne vojne (razvoj bolezni razgaljajo tudi pričujoča pisma), umakniti v domače okolje.¹³ Lahovo rahločutno karizmo je dobro zaobjel stavek v *Jutru* ob njegovi smrti, ko je pisec zapisal: »Malo je pri nas tako znanih imen kakor je pokojnikovo.«¹⁴ Kot odkriti privrženec ženskega gibanja in znan prijatelj Zofke Kveder ter pobudnik ohranjanja njenega lika in dela po pisateljičini smrti je dobil Ivan Lah leta 1938 nekrolog tudi v mesečniku *Žena in dom*, kjer je avtorica poudarila, da je bil Lah izredno nežnega srca z veliko razumevanja za žensko dušo ter »je stal našemu listu od prvega početka do svoje smrti kot prijatelj, svetovalec in sotrudnik zvesto ob strani«.¹⁵ Ob prvi obletnici Lahove smrti maja 1939 je ljubljanska ženska realna gimnazija priredila spominsko slovesnost, na ka-

⁸ Dr. Lah o sebi in svojem delu, *Jutro*, 19. 5. 1938, 6.

⁹ Lah, *Druga knjiga spominov*, 101, 107, 113.

¹⁰ Lah, *Pisatelj Ivan Lah*, 489.

¹¹ Dr. Ivan Lah, *Jutro*, 19. 5. 1938, 1.

¹² Dr. Lah o sebi in svojem delu, *Jutro*, 19. 5. 1938, 6.

¹³ Karlin, Dr. Ivan Lah, 242–243.

¹⁴ Dr. Ivan Lah, *Jutro*, 19. 5. 1938, 6.

¹⁵ Dr. Ivan Lah, *Žena in dom*, št. 6 (1938): 228.

tero so prišle tedanje in Lahove nekdanje dijakinje, njegov prijateljski krog (t. i. mušketirji) in družina.¹⁶

Aktivna naklonjenost enakopravnosti spolov je bila – tako kažejo pisma – točka, v kateri se je mišljenjski svet Ivanke Lipold in Ivana Laha najbolj povezal. Kajti tako Ivanka Lipold kot njena mati Olga Balon sta bili vse od ustanovitve leta 1919 med gonilnimi silami mariborskega ženskega društva, ki je spadalo pod okrilje Splošnega ženskega društva v Ljubljani, med članicami pa so bile soproge vplivnih (ali vsaj uglednih) Mariborčanov. Prva in dolgoletna predsednica društva je bila Marija Maister, soproga Rudolfa Maistra, medtem ko je Ivanka Lipold v prvem obdobju delovanja društva opravljala tajniška dela, po smrti Marije Maister leta 1938 pa je postala društvena predsednica. Društvo se je v svojem delovanju osredotočilo na skrb za socialno ogroženo mladino in otroke, brezposelne in ostarele. Organiziralo je miklavževanja, božičnice in obdarovanja ob materinskem dnevu. Z organizacijo rednih predavanj so želele članice delovati za dvig narodnega zavedanja, med vabljenimi predavatelji je bil dvakrat tudi Ivan Lah, ko je spomladi 1920 predaval o kulturnem delu slovenskih žensk, nato pa v istem letu še o Dositeju Obradoviću in ženski vzgoji.¹⁷

V okviru mariborskega ženskega društva sta bili zlasti Ivanka Lipold in Olga Balon tisti, ki sta z veliko angažiranostjo (zbiranjem prostovoljnih prispevkov ipd.) ključno pripomogli k odprtju počitniške kolonije v Ošlju pri Šmartnem na Pohorju leta 1930 (Počitniški dom kraljice Marije), ki je spadala pod upravo Banovinskega dečjega doma v Mariboru.¹⁸ Ljubezen in angažiran odnos za razvoj Pohorja je bilo sploh skupno prizadevanje zakoncev Lipold, ki se je med drugim odrazilo z odprtjem nove pohorske ceste v času županovanja Lipolda in z mnogimi letovanji zakoncev v svojem pohorskem vikendu ob počitniški koloniji, kjer sta – sodeč po pismih – nekajkrat gostila tudi Ivana Laha.¹⁹

Medtem ko večji del arhivske zapuščine Ivanke Lipold (zbrala in uredila je obsežno gradivo o rodbini Lipold med 18. in 20. stoletjem) skladno z njeno oporoko hrani Pokrajinski muzej v Celju,²⁰ je njena osebna korespondenca (skoraj gotovo okrnjena) shranjena v Pokrajinskem arhivu v Mariboru, kjer nimajo več podatkov o tem, kdaj in od koga so pridobili gradivo. Med posameznimi pismi (mdr. Rudolfa Maistra, Josipa Stritarja in Ljudmile Pivko) Ivanki Lipold najbolj zaokroženo celoto predstavljajo pisma Ivana Laha.

Najstarejše pismo Ivana Laha v mariborski arhivski zapuščini Ivanke Lipold iz septembra 1919 je bilo prežeto s hrepenenjem po Mariboru. Napisal ga je v Ljubljani, namenjeno pa ni bilo Ivanki, temveč njeni materi Olgi Balon: »Draga gospa! Od samega hrepenenja po Mariboru sem obolel. Iz Rogaške Slatine sem se vrnil lepo zdrav, tu pa je padla na moje prsi ljubljanska megla, zadnji teden sem bil zelo slabo, včeraj sem obležal, danes ponoči sem si malo opomogel in zdaj sem za silo na nogah. /.../ Medtem sem neprestano čakal odgovor iz Maribora – pa ni nič prišlo. Mislil sem že kar popokati in oditi, ker se mi je zdelo, da moram pobegniti pred smrtjo. Imel sem tak lep plan – zdaj se pa vse razbija. Sicer še vedno upam in če ne bo rešitve, odidem te dni iz Ljubljane. Jaz nisem še nikoli prosil sinekur, ampak en kot, kjer bi lahko mirno delal, bi mi lahko dali. Ako ne, se bom proglasil za invalida in pojdem kam na kmete. Jaz sem namreč veroval, da bi bil v Mariboru zdrav in zdaj sem bolan, ker nisem tam. Bom videl, kaj bo rekel jutri zdravnik. /.../ Moje pismo se vam bo zdelo morebiti obupno, v resnici je obupno le moje stanje. Pišem vam zato, ker sem v teh dneh samote in oslabeledosti pogosto mislil na vas. Včasih so dobri ljudje človeku že pol zdravja. /.../ V celi Ljubljani ni bilo ene prijateljske duše /.../ in zdi se mi, da ne bi mogel cele zime preživeti tu. /.../ Pripovedujem vam o tem tako odkritosrčno brez namena: hočem le, da bi vedeli, kako mi je, ako se kdaj name spomnite. Jaz namreč v mislih živim v Mariboru.«²¹

¹⁶ Dr. Ivan Lah nam govori iz groba, *Jutro*, 18. 5. 1939, 3.

¹⁷ Vrtnjak, *Mariborsko žensko društvo*, 454–457.

¹⁸ Maček, *Ivan Vomer*, 171.

¹⁹ Dr. Franjo Lipold – petdesetletnik, *Mariborski večernik Jutra*, 23. 3. 1935, 4.

²⁰ Bajt, *Zgodovina rodbine Lipold (18.–20. stoletje)*, 4.

²¹ PAM, *fond Ivanka Lipold, pismo Ivana Laha Olgi Balon, Ljubljana*, 8. 9. 1919.

Junija 1920 se je Lah za mariborsko gostoljubje zahvalil tudi Ivanki Lipold, ko se je oglasil iz Rogaške Slatine: »Draga gospa! /.../ Moja dolžnost bi bila najprej zahvaliti se vam za vse dobrote, prijaznost in gostoljubje, ki sem ga užival v vaši hiši v višji meri in dalje časa nego sem misli. Za vse to nimam besedi. Želim, da bi bilo moje delo in življenje tako, da vam ne bo nikoli žal, da sem bil vaš gost. Pisal bi rad vam mnogo o tem, pa upajmo, da bomo pozneje kedaj lažje o tem govorili. Verujem, da višja sila dobroto boljše povrača nego jih moramo mi. Prišel sem torej srečno na Slatino. Pozdravili so me vsi prav veselo, samo da se niso mogli načuditi, kako dobro izgledam. Nekateri so me komaj spoznali. /.../ Ravnatelj mi je dal stanovanje v uradniški hiši, imam tri sobe, kuhinjo in še stransko sobo, skupaj pet postelj in tri divane, šest omar. /.../ Mislite si, kako sem 'nobel'. /.../ Torej če pridete sem, bo vse poskrbljeno. Bog res ljubi pohajkovalce. /.../ Skratka jaz sem zadovoljen. Vreme je lepo. Imam s seboj knjige in papir, počasi bo že zopet kaj nastalo. Srčno pozdravljam vas in Franja vaš udani Ivan Lah.«²²

Ko je bilo spomladi 1920 jasno, da se Ivan Lah ne bo več vrnil v Maribor, je 3. aprila iz Ljubljane napisal resignirano pismo Ivanki: »Veledenjena gospa! Kakor vidite, se je menda moja usoda odločila in sem ostal v Ljubljani. Ko bi se bil potrudil, bi bil lahko šel v Maribor, ker pa sem mislil, da bi to ne bilo vsem po volji, sem ostal tu. Sicer ljubljanska megla zame ni zdrava, vsak večer sem slab in križ me boli. Pa mogoče, da se privadam. Na liceju sem prav zadovoljen in tudi moje učenke se menda ne pritožujejo. Imam vedno občutek, da vse skupaj ne bo dolgo trpelo. /.../ Živim sam in brez družbe in mi je res dolgčas, ker v Ljubljani ni ljudi, kakor so v Mariboru. /.../ Perila in obleke imam s seboj samo toliko, kolikor sem imel v Slatini. Jaz sam zdaj ne morem v Maribor, zato bi vas prosil, ko bi mi kako poslali kovčeg. /.../ Oprostite, da vas z vsem tem nadlegujem. /.../ Zdaj šele vidim, kako primerna bi bila za nas tista knjiga Josipine Turnograjske. Jaz bi jo čital z učenkami v tretji šoli. To bi bilo kot nalašč zanje. Če se že kaj pripravljate za izdajo, bom tu poskrbel za sliko. Saj punce niso neumne, samo nihče jim še ničesar povedal ni. V 5. liceju jemljemo zgodovino slovenskega slovstva in je ve-

liko zanimanja. Zato bi bila naša ženska knjižnica pravi zaklad ženske vzgoje. Skušajte spraviti vsaj prvi zvezek na dan. Bomo videli.«²³

Oktobra 1920 se Ivan Lah v pismu Ivanki, ki ga je napisal v Ljubljani, ni mogel izogniti hude-mu razočaranju nad izidom koroškega plebiscita: »Veledenjena gospa! Ta teden me je tako zmešal, da sem na čisto vse pozabil, tako sem vam pozabil tudi sporočiti, da sem poslane stvari v nedeljo v redu prejel. Hvala vsem za trud, ki ga imate z menoj. Košaro pripeljem s seboj, kadar pridem v Maribor. Na nas vseh leži sedaj taka neizrazna boleost, da hodi človek sem ter tja in ne ve, česa bi se lotil. Najhujša je zavest, da smo sami (podčrtal Lah, op. p.) krivi. Včeraj sta mi pravili dve ženski iz Velikovca, da so po plebiscitu v torek začeli tam prodajati sladkor in kavo, ki ga je bilo v narodnem domu eno polno sobo, pa ga niso prej razdelili med ljudi. /.../ Gen. Maister je tik pred plebiscitom odvažal svoje pohištvo itd. /.../ Jaz se bojim, da bomo mariborske dogodke (verjetno je imel v mislih demonstracije januarja 1919, ki so se končale s smrtnimi žrtvami, op. p.), ki so pač razumljivi, drago plačali. Posebno še Korošci in k temu bo pripomogel še naš medsebojni boj. Smo nepoboljšljivi. /.../ Po mojem mnenju bi bilo dobro, da bi se napravila zbirka za koroške begunce. Treba bo poskrbeti za ljudi, ki so se žrtvovali za nas. Mnogo jih bo uničenih in bodo iskali pri nas zavetje. Tudi v Mariboru. /.../ V šoli je prav prijetno. /.../ Čuti se prav dobro, kako bi bila nam potrebna ženska knjižnica. Sicer pa sem v Ljubljani zelo sam, brez družbe in je življenje res pusto. Ob prvi priliki skočim v sveti zakonski jarem, samo če pride kaj primernege. V ženskem svetu je tu precej napetosti med klubom Primork in med Splošnim ženskim. Nekaka ljubosumnost. Bog se usmili. Zofka (Kveder, op. p.) je bila zadnjič tu, pa je odhajala strašno razočarana. Jaz pa vedno upam na bodočnost.«²⁴

V letu 1921 je bilo dopisovanje med Lahom in Ivanko najintenzivnejše; tako kot je Ivanka Laha vsakokrat vabila v Maribor, tako on kljub svoji pisateljski produktivnosti – kot je razvidno iz pisem je leta 1921 z nestrpnostjo pričakoval izid svojega

²² PAM, fond Ivanka Lipold, pismo Ivana Laha, Rogaška Slatina, 12. 6. 1920.

²³ PAM, fond Ivanka Lipold, pismo Ivana Laha, Ljubljana, 3. 4. 1920(?).

²⁴ PAM, fond Ivanka Lipold, pismo Ivana Laha, Ljubljana, 19. 10. 1920.

besedila *Josipina Turnograjska*, ki ga je izdalo prav mariborsko žensko društvo – v nobenem pismu ni pozabil omeniti težke ljubljanske megle in ljubljanskega dolgčasa.²⁵ Februarja 1921 se je ustavil ob načrtih za nov ženski časopis, katerega leposlovni del urejanja je nameraval prevzeti, in ob štetju prebivalstva (ljudskem štetju), ki je imelo kot prvo po koncu vojne velik simbolni pomen za obmejni Maribor: »Velecenjena gospa! Najprej čestitke vam in vsem vrlim Mariborčanom na lepem uspehu, ki ste ga dosegli pri ljudskem štetju. /.../ Pišem vam zaradi Turnograjske. Zdaj je že polovica februarja, pa ni še nobenega glasu iz tiskarne. /.../ Skušajte poizvedeti, kaj je. /.../ Ravno kar smo imeli sejo zaradi lista *Vesna*. To bi bil mesečnik, kakor je bil *Slovan*, lepo ilustriran, pa posvečen predvsem ženski vzgoji, modi, družabnemu in družinskemu življenju, ženskim šolam in društvom itd. S tem bi nadomestili razne nemške (ženske revije, op. p.).«²⁶

Spomladi 1921 so načrti o novem ženskem mesečniku, ki je imel ambicijo z modnimi in kulturnimi vsebinami nadgraditi dotedanje slovenske ženske časopise, napredovali: »Draga gospa! /.../ Kakor vidite, za *Vesno* je resna stvar. Prva številka izide koncem tega meseca. V prvi številki bi radi prinesli poročila od vseh slovenskih ženskih društev. Od ljubljanskih imam že – manjka mi še od vašega in celjskega. Prosim vas, napišite mi kratko poročilo o Mariborskem ženskem društvu. Pregled od ustanovitve, namen, delo, uspehi, prvi in sedanji odbor.«²⁷ Junija 1921 pa se je Ivan Lah svoji dopisovalki že zahvalil za povabilo na Štajersko na papirju z logotipom *Vesne*: »Draga gospa! Hvala lepa vam vsem trem za prijateljsko povabilo. Povem odkritosrčno, da sem ga bil od srca vesel in da se ne bom prav nič branil. /.../ Ljubljane sem sit in te 'kulturne' družbe. Žal mi je, da še dozdej niso poslali Turnograjske, da bi jo naše učenke vzele s seboj za spomin. Ne vem, kaj mečkajo v tiskarni. /.../ Mislil sem v Mariboru ponoviti tisto lepo predavanje o moravsko-čeških narodnih nošah.«²⁸

²⁵ PAM, fond Ivanka Lipold, pismo Ivana Laha, Ljubljana, 18. 1. (?) 1921.

²⁶ PAM, fond Ivanka Lipold, pismo Ivana Laha, Ljubljana, 13. 2. 1921.

²⁷ PAM, fond Ivanka Lipold, pismo Ivana Laha, Ljubljana, 1. 4. 1921.

²⁸ PAM, fond Ivanka Lipold, pismo Ivana Laha, Ljubljana, 2. (?) 6. 1921.

Vendarle do prijateljskega srečanja v Mariboru v začetku poletja 1921 še ni prišlo – ali je Lah obiskal Lipoldova in Olgo Balon v avgustu, kjer je nameraval ostati ves mesec, pa ni znano: »Draga gospa! Gdčna. Špelca mi je izročila vaš pozdrav in je rekla, da me pričakujete v nedeljo. Žal, da me bo delo zadržalo tu še nekaj dni. *Vesna* bo gotova šele prihodnji teden. /.../ Medtem me je opozoril češkoslovaški konzul, da mi namerava dati gospo. dež. preds. dr. (Viljem, op. p.) Baltič podporo za študijsko potovanje v Dalmacijo, ki naj bo obenem namenjeno mojemu zdravju. /.../ Tako se bo naš načrt izpremenil. /.../ Jaz sem se prav veselil na Maribor, mislim pa, da bo najboljše tako: če dobim tisto podporo, odidem na jug.«²⁹

Ob tem, da ga na Maribor veže tudi nekaj zamer, je Ivan Lah junija 1921 v pismu Olgi Balon pokazal še, da so tudi tisti, ki so med obema vojnima zagovarjali enakopravnost spolov, brez izjeme sprejemali vlogo ženske – gospodinje, ki naj vsakodnevno življenje moškega spremeni v urejeno: »Draga gospa! Pisati moram še tole: pisal sem g. Nučiču (Hinko, upravitelj mariborskega gledališča), naj bo tako prijazen in naj mi nakaže tantieme za *Noč na hmeljniku*. Stavil nisem nobenih zahtev, rekel sem, da to prepuščam njemu in da upam, da bo v tej zadevi postopal tako šarmantno, kakor sem vedno postopal jaz napram mariborskemu gledališču, ki sem mu bil rad na razpolago. Na to moje pismo g. Nučič niti odgovoril ni (podčrtal avtor, op. p.) /.../ Prosil bi vas, da bi mi poslali moje plavalne hlače. /.../ Pa oprostite, da vas s tem nadlegujem, saj veste, da sem še zmeraj brez reda. In še ne kaže, da bo boljše.«³⁰

V zadnjih Lahovih pismih v letu 1921 je še kar odsevalo njegovo malodušje nad ljubljanskim vsakdanom, a tudi vsestransko javno delovanje obeh dopisovalcev: »Draga gospa! Od par strani me prosijo za oni prizor o Miklavžu, ki smo ga igrali leta 1919 v Mariboru. Prosim vas, bodite tako dobri, pa dajte tisto pretipkati, če mogoče trikrat – in mi pošljite. Prosijo sokolska društva. /.../ Sicer je vse po starem. Jaz sem splošno zdrav. Jem v naši gospodinjski šoli,

²⁹ PAM, fond Ivanka Lipold, pismo Ivana Laha, Ljubljana, 7. (?) 6. 1921.

³⁰ PAM, fond Ivanka Lipold, pismo Ivana Laha Olgi Balon, Ljubljana, 8. 6. 1921.

uredil sem zdaj knjižnico na liceju in tam skoraj cel dan delam, kakor vidite iz časopisov, sem precej priden. Drugače je pa tu dolgčas kakor po navadi.«³¹ Čeprav brez datuma je sledeče Lahovo pismo, bržkone napisano ob novem letu 1921/1922, odražalo pripadnost kraljevi dinastiji Karađorđević: »Velecenjena gospa! /.../ V Ljubljani je dolgčas, da se bog usmili. Kraljev lov in njegov posel nas je razveselil in se je Ljubljana še precej zganila. Še enkrat se vam vsem zahvaljujem za pristrčno gostoljubje, ki sem ga bil deležen o božiču. Bog daj v hiši in v vinogradu in drugod srečno novo leto.«³²

Iz leta 1922 je v zapuščini Ivanke Lipold shranjeno le eno Lahovo pismo, ko je maja iz Ljubljane pisal: »Velecenjena gospa! 'Vesna' bo jutri dotiskana. Ne vem, če bo mogla priti pred prazniki v Maribor. /.../ Upam, da ne boste hudi, ako vas te dni obiščem. /.../ Posebno me zanima, kako izgleda naša prva knjiga iz Mariborske tiskarne.«³³ V naslednjem letu se je Lah ponovno oglašil le enkrat, septembra 1923 (letnica slabo čitljiva, op. p.) je bil kratek in resigniran: »Draga gospa! /.../ Imam mnogo šole in do pisanja sploh ne pridem. Sicer pa sem vedno – kakor vsako jesen – bolj bolehen in večinoma ležim ves dan doma.«³⁴ V letu 1924 se Lah Ivanki Lipold sploh ni oglašil, aprila 1925 pa je v edinem pismu tistega leta nakazal, da bi k odsotnosti njegovega zanimanja zanjo in za Maribor utegnili botrovati zaljubljenost: »Draga gospa! /.../ Jutri grem v Skopje na profesorski kongres, da vidim tudi naš Balkan. /.../ Sicer ni pri nas nič novega. Z 'vojhctetjo' še ni nič gotovega, ipak se neшто izza brda valja in ni izključeno, da se v počitnicah kaj zgodi. K sreči ali k nesreči.«³⁵

Šele ob koncu leta 1926, ko je bila njegova notranjost razbolela ob smrti Zofke Kveder, se je zdelo, da je Ivan Lah – ob hkratnem preobratu v lastnem ljubezenskem življenju – ponovno stkal intimno

vez tudi s svojo mariborsko dopisovalko: »Draga gospa! Ker se mudi, vam odgovarjam takoj. Prav posebej za božič v slovenščini nobene igre nimamo. Čehi imajo eno, pa bi jo bilo treba prevesti, a jaz nimam originala. /.../ Jaz imam – seveda v glavi – eno prav lepo božično stvar, pa se ve, če bi jo utegnil napisati in če bi bila dobra. Saj veste, kako sem len. /.../ Sem še zmiraj malo bolehen, pa saj veste, da se za dobro stvar rad pobrigam. /.../ Smrt naše Zofke (Kveder, op. p.) me je tako pretresla, da sem bil par dni ves izven sebe. /.../ Šel sem brskat med papirje in videl, koliko lepega je v njenih pismih. Mislim, da bi morali pisati več o nji. Smo lahko ponosni nanjo. Čudil sem se Demetroviću (Juraj, Zofkin soprog, op. p.), da ni našel družega izhoda. Ona je bila junakinja v življenju, a v ljubezni je bila žena. Zberite tudi vi njena pisma, saj je v njih toliko zanimivega (morebitnih Zofkinih pisem Ivanki ni v njeni mariborski zapuščini, op. p.). Pri nas na šoli bomo imeli v vseh višjih razredih ure, posvečene v njen spomin. Jaz sam bom napisal nekaj spominov. /.../ Kar se tiče božiča, se vam lepo zahvaljujem za povabilo. Še ne vem, kam pojdem, ker večni študent še ni nič doštudiral. Morda bom kar v Ljubljani. /.../ Z menoj je zdaj čudna stvar: stari se je razjezil, da nisem našel stanovanja in vse skupaj razbil. Jaz sem sprejel vse to mirno na znanje, bolelo me je samo zaradi nje, ker ni bilo pisma. Naenkrat pa je prišla v Ljubljano in je bila tu pri stricu in pri meni ves pretekli teden in vse je bilo kakor prej. Čutila sva vsaj, da sva zopet svobodna in sama, čeprav nimava nič. To je romantika, kaj! Zdaj se je morala vrniti domov, malo dolgčas je, ker nama prestrezajo pisma, pa jaz ji pošljem novih knjig in potem že vem, da je vse dobro. Morda je boljše tako. /.../ Kaj bo iz tega, ne vem in skoraj nimam časa razmišljati. Jaz sem zadovoljen, da je tako. Vidite, kako sem se razgovoril. Jaz namreč z nikomer o tem ne govorim in živim samotno tu visoko pod zvezdami sam mirno in zadovoljno v svoji lastni sreči, ki ni odvisna od sveta. Mogoče pa je, da pridem v Maribor, dasi sem mislil čas porabiti za pisanje. Imam toliko načrtov, pa tako malo volje, da bi sedel in pisal. Torej upajmo, da bo božič lep.«³⁶

Ob koncu leta 1926 se je Lah Ivanki Lipold oglašil še enkrat z novicami o igri, ki jo je pisal

³¹ PAM, fond Ivanka Lipold, pismo Ivana Laha, Ljubljana, datum nečitljiv 1921.

³² PAM, fond Ivanka Lipold, pismo Ivana Laha, Ljubljana, brez datuma (verjetno ob novem letu 1921/1922).

³³ PAM, fond Ivanka Lipold, pismo Ivana Laha, Ljubljana, 12. 5. 1922.

³⁴ PAM, fond Ivanka Lipold, pismo Ivana Laha, Ljubljana, 26. 9. 1923(?).

³⁵ PAM, fond Ivanka Lipold, pismo Ivana Laha, Ljubljana, 22. 4. 1925.

³⁶ PAM, fond Ivanka Lipold, pismo Ivana Laha, Ljubljana, 2. 12. 1926.

za božično uprizoritev ženskega društva,³⁷ nato je njuno dopisovanje kot kaže za nekaj let usahnilo, spomladi 1932 pa je Ivan Lah na pisemsko ovojnico že lahko zapisal: »Gospa Ivanka Lipoldova, soproga župana, Maribor, Ciril-Metodova ulica 18«: »Draga gospa! Srčna hvala za vaše prijazno povabilo. Vem, da je od najboljše prijateljske strani, zato mi je tem bolj žal, da skoraj ne bo mogoče. /.../ V resnici bi prav potreboval malo počitka mariborske sorte, pa ne vem, če bo vsaj en izlet mogoč. V slučaju torej, da me ne bo, bom mislil mnogo na vas vse in mi bo morebiti žal, da nisem pustil vse skupaj in odšel. Želeč vam mnogo zabave in veselo alelujo vse tri pozdravljam.«³⁸

Stiki med Ivanko Lipold in Ivanom Lahom so tedaj spet postali nekoliko pogostejši; novembra 1932 je pisal: »Draga gospa! Prav lepa hvala za vaš trud, posebno pa za *Ženski svet*. /.../ Rabimo ga pa zelo, ker je to doba Zofkinega (Zofka Kveder, op. p.) največjega razmaha. Gradiva smo že mnogo nabrali, korespondence je cel kup. Saj veste, kako je rada pisala. Če naletite na kaj važnega med svojo korespondenco, dajte nam pretipkati. Morebiti izide že za božič prospekt, kaj bodo obsegali posamezni zvezki. Izdaja bo prav lepa. Žal, da so se naenkrat spomnile na to tudi gospe od Belo-modre knjižnice in imamo zdaj še z njimi težave, da nam ne napovedo bojkot. Uboga Zofka! /.../ Škoda, da je baje sežgala svoj dnevnik. /.../ Tiste 'hrvaške kapljice' redno jemljem in sem gospej mami prav hvaležen, ker morda le res pomagajo. Jaz sem glede zdravil *** nevernik, saj veste, kako sem se branil tavžentrož. Upam, da bom tako še vzdržal to zimo, potem pa, kakor bo Bog dal.«³⁹

Zdi se, da je Ivanka Lipold v tistem obdobju svojega dopisovalca pritegovala zlasti s skrbjo za njegovo zdravje, ki je vztrajno pešalo, vendar ji je januarja 1933 mimogrede razkril še svoje stališče do aktualnega dogajanja v jugoslovanski politiki in zlasti do šestojanuarske diktature: »Velecenjena gospa! Hvala lepa za vašo skrb, zdravila imam še dovolj, ker bolj po malem jemljem, če je usojeno, bo

že bolje. Važnejše pa so druge stvari. Kakor vidite smo tekst naše spomenice že tako 'omilili', da že skoraj nič več ne pomeni. Saj me je bilo skoraj sram, ko smo jo nesli v tisk. Namesto krepkih odločnih stavkov nekaj skrotovičenih fraz. To naj bo odgovor na ofenzivo od druge strani!! Posebno so se skušali ogniti 6. januarja. Češ da nismo za diktaturo. To je hinavstvo! Spomnil sem se na tole paralelo: da je gen. Maister mogel rešiti Maribor, je moral prelo-miti prisego avstrijskemu cesarju in postati diktator severne meje. Da je kralj mogel rešiti Jugoslavijo, je moral prekiniti z ustavo in postaviti diktaturo. Prvemu dajemo čast in zasluge, drugemu pa skoraj očitamo, da se je žrtvoval za nas. To je slepomišenje, ker nismo iskreni. Zato naša stvar slabo stoji. Sinoči so odpeljali gosp. Korošca (Anton, op. p.) v Vrnjačko Banjo. Do Zaloga z avtom, od tam v posebnem kupeju. Dobro mu bo v zdravilišču. Za svojo osebo jaz teh metov ne odobravam. Preveč spominjajo na Avstrijo in bodo rekli: vidite, da je Slovencem enako v Italiji in Jugoslaviji, povsod jih internirajo. Boljše bi bilo, dati svobodo našemu tisku, onim pa nagobčnik, če že hočejo, da smo dvojne vrste državljani. Pri nas so le prepogosto politiki iz ječ prišli na – ministrske sedeže. Zato se bojim, da ne bo uspeha. Jugoslavija bi se morala kovati 'radom i redom' v centrali. /.../ Žal, da je onih več ko nas. Izpreobrnil se pa 'za inat' ne bodo.«⁴⁰

Kdove kako je Ivanko Lipold zadelo Lahovo naslednje pismo, ko ji je oktobra 1933 pisal: »Velecenjena gospa! /.../ Jaz sem se oženil, o tem ste gotovo zvedeli tudi v Mariboru, saj je bila poroka v mariborski oblasti 1. oktobra v Vojniku. /.../ Moja boljša polovica je hčerka edinka upravitelja hiralnice v Vojniku (Lahova bivša učenka Boža Jeral, op. p.). Ravno kar se seliva v novo stanovanje na Mirje. Upam da bo prav, bo vsaj konec ugibanja, kaj bo z menoj. Vem, da mi želite vse najboljše, gratulacije pa prosim potem, če se izkaže, da je dobro. Je pač težava s takimi zamudniki.«⁴¹

Še v istem mesecu je Lah ponovno pisal Ivanki, ki je ob novici o Lahovi ženitvi kot kaže pohitela z vabilom v Maribor, to je bilo obenem edino pi-

³⁷ PAM, fond Ivanka Lipold, pismo Ivana Laha, 5. 12. 1926.

³⁸ PAM, fond Ivanka Lipold, pismo Ivana Laha, Ljubljana, 22. 3. 1932(?).

³⁹ PAM, fond Ivanka Lipold, pismo Ivana Laha, Ljubljana, 29. 11. 1932.

⁴⁰ PAM, fond Ivanka Lipold, pismo Ivana Laha, Ljubljana, 29. 1. 1933.

⁴¹ PAM, fond Ivanka Lipold, pismo Ivana Laha, Ljubljana, 13. 10. 1933.

smo, ki sta ga podpisala oba z ženo: »Velečenjena gospa! V imenu svojem in svoje žene (da oprostite!) se vam kar najpristrčneje zahvaljujem za prijazno povabilo. Jaz namreč vkljub Radencem in njeni čudotvorni vodi še nisem srčno tako trden, da bi mogel javno nastopiti, ker je vsako tako razburjenje zame nevarno. /.../ Kadar bo kaj več prostega časa, se bova rada odzvala vašemu povabilu (saj veste, da je v meni še vedno nekaj starega potnika). /.../ Zahvaljujeva se vam vsem za čestitke, zdaj je vse tako lepo, kakor je bilo včasih pri vas, namreč tako lepo, domače, naravno, kakor je življenje najlepše. /.../ Moja gospodinjica je zelo pridna. Upam, da bo za vašega študenta vse poskrbljeno, kakor želite in da bo zopet ena duša rešena.«⁴²

Morda je bila tudi Lahova nenadna poroka razlog, da sta zakonca Lipold spremenila načrte o potovanju v Ljubljano, kar kaže Lahovo pismo Olgi Balon z oktobra 1933: »Velečenjena gospa! Gospa Ivanka mi je pisala, da s Franjem ne prideta na sokolski zlet, ker gresta na potovanje v 'kraljico Marijo' (počitniški dom pri Šmartnem na Pohorju, op. p.). Omenila pa je, da pridete morda vi v Ljubljano, ako bo z zdravjem vse v redu. Mene bo to seveda iskreno veselilo in je vam moja soba tiste dni na razpolago. /.../ Jaz grem lahko za tiste dni v Šmarje prenočevat, ker bo itak zvečer vozil vlak in avtobus. /.../ Vaša zdravila – vsaj zdi se mi – mi precej pomagajo, čeprav jih vzamem šele tedaj, če mi 'voda v grlo teče'.«⁴³

Leto dni kasneje je bilo pismo Ivana Laha za Ivanko Lipold bržkone podobno presenečenje kot tisto, ki je poročalo o poroki, med drugim zato, ker ji je v sramežljivem opisu svoje žene razkril globoko naklonjenost: »Draga gospa! Že štirinajst dni sem se pripravljaj, da napišem to pismo, pa nikakor ni šlo. Je to taka sitna zadeva. Ugodna sreča mi je včeraj prinesla priliko, da sem govoril s Franjem (Lipoldom, op. p.). Tako je bil led prebit in zdaj pojde morda lažje. Zopet presenečenje, kaj? Lansko leto nenadna poroka, letos pa ... Moram reči, da me ima Bog rad. Dobil sem ženo, ki v marsičem spominja na Vas, npr. v skromnosti, preprostosti,

pametnosti in v vsem, kar je potrebno za prijetno sožitje dveh ljudi, ki ju loči sicer precej let. /.../ Žal, do Maribora nisva prišla. Za veliko noč sem bil v Pragi, potem je bilo malo slabo s srcem, en mesec počitnic smo preživeli v Šmarju, potem sem bil v Radencih, ki za srce edini nekaj pomenijo, potem v Vojniku, no in zdaj smo tu. Zadnji mesec že sploh nismo mogli več potovati, ker je bilo tako boljše zanj. Sicer je vse zdravo in v najboljšem razpoloženju. Tako pričakujemo sredi oktobra veselega dogodka. Naravno je, da sem prišel na misel, da povabim vaju s Franjem za botra. Saj je bila vaša hiša edina, v kateri sem se čutil kakor doma. Tudi zaradi našega skupnega idejnega sveta želim, da mi izpolnite to željo. Zato vas prosim, da smatrate to stvar tako prijateljsko kot jaz in (da oprostite) moja žena – brez vseh postranskih namenov. Tudi ne bi hotel vam s tem napraviti kake sitnosti. Porod bo itak v bolnici in tam bo tudi krst brez vseh ceremonij. /.../ Letos je leto – kakor vidim po ulicah – v tem oziru zelo bogato in tako sem menda tudi jaz prišel do svojega daru, kajti prav Bogu ni nemogoča nobena reč.«⁴⁴

Po očitni Ivankini privolitvi v botrstvo je bilo Lahovo pismo nekaj dni kasneje bolj sproščeno in polno podrobnosti o rojstvu sina Andrijana, ki ga je sam želel krstiti v pravoslavni cerkvi: »Draga gospa! Zelo sem bil vam hvaležen, da niste odklonili moje prošnje in da ste vkljub temu, da imate dovolj drugih sitnosti sprejeli še to nepotrebno skrb. Mislili smo najprej po izjavi zdravnikovi, da bo ta veseli dogodek šele 20. t. m., dr. Zalokar je rekel, da bo 10. t. m., zdaj pa je že vse v redu in danes ob 6. zv., kakor sem zvedel po telefonu, se je rodil deček in po telefonski izjavi je vse zdravo. Včeraj je bila obletnica poroke in smo že delali načrte, da bi povabili mušketirje in druge naše prijatelje, zjutraj pa je dobila moja žena – da oprostite – popadke, odpeljala sva se v bolnico in potem sem čakal včeraj ves dan, ves večer, danes ves dan in šele zvečer je dospela v kavarno Zvezda vesela vest. Tak je položaj. Upam, da bo dobri bog tudi nadalje skrbel za zdravje tega poznega gosta, ki je prišel pogledat božji svet v tej lepi zlati jeseni letošnjega leta. Zadnji čas smo prebirali vse koledarje od Vodnikovskega do CM družbe /.../ in iskali imen. Če bi bila punca, sem bil jaz za Ljubo, če bo fant, smo imeli pa razne predloge.

⁴² PAM, fond Ivanka Lipold, pismo Ivana Laha, Ljubljana, 22. 10. 1933.

⁴³ PAM, fond Ivanka Lipold, pismo Ivana Laha, Ljubljana, 24. 10. 1933.

⁴⁴ PAM, fond Ivanka Lipold, pismo Ivana Laha, Ljubljana, 14. 9. 1934.

Mislil sem ga krstiti po Angelinu Hidarju, ki sem ga pisal pri vas. Bolj pa mi ugaja ime junaka mojega zadnjega, še nenapisanega romana iz francoskih vojn Andrijan Boršić (Andrej + Jan). Seveda bo treba še kako katoliško ime, ker ga žal ne smemo dati slov. pravoslavni cerkvi, kakor bi jaz želel. Pri tem ima seveda tudi botra svojo besedo in prosim, da tudi vi malo pomislite, kaj bi še dali. Danes sem nekoliko vesel, kar se samo po sebi razume, čeprav človek ne ve, kaj nam je usojeno. Življenje je tako čudna igra, da tudi njegove darove ne smemo sprejemati brez pomislekov. Vendar sprejemam ta dar kot dar one božje dobrote, ki me je spremljala skozi vse življenje. ako bo vse v redu, bi vas prosil, če si prihodnje dni kako tako uredite, da bo krst mogoče v dogledni dobi, ker v bolnici menda žele, da je čim prej.«⁴⁵

Fotografija družine, ki jo je Ivan Lah oktobra 1934 poslal Ivanki. (Pokrajinski arhiv Maribor)

Svoji dolgoletni dopisovalki, ki je bila odtlej tudi sinova krstna botra, se je Lah ponovno oglašil še v oktobru 1934, ko je pismu priložil nežno fotografijo

družinice. Koliko simbolike je bilo v dejstvu, da je sinovo rojstvo sovpadlo s smrtjo kralja Aleksandra, ki ga je Lah podobno kot politični somišljeniki razumel kot ključnega garanta obstanka jugoslovanske države: »Draga gospa! Dovolite, da se vam predstavimo v naši novi obliki. /.../ To je torej naš domači krog. Kakor vidite princ ni nič kaj dobre volje, dasi mu ni nobene sile. Splošno se dobro drži; zdaj ga dresiramo, da bi se navadil reda, je zdrav in se še precej dobro da z njim izhajati. Take princovski visokosti so včasih rade sitne, je zdaj pri nas precej nemira. /.../ Kako prav je bilo, da smo krst odpravili pred tem strašnim dogodkom (atentat v Marseillu, op. p.). Še enkrat vam prisrčna zahvala od nas vseh. /.../ (Pri Slamiču, op. p.) smo seveda pili tudi na zdravje gospe botrice in gospoda botra. /.../ Vse kaže, da se bomo zopet znova borili za Jugoslavijo. Pri vsem tem je vendarle nekaj lepega v tem, kako je bil kralj popularen in priljubljen med ljudmi. Človeku se zdi, da Ljubljane ne pozna: ta ginljiva nežna ljubezen širokih krogov, ki se kaže povsod, nam daje upanje, da tudi kraljeve ideje niso umrle. /.../ Pod našim na videz tako neprijaznim površjem se skriva vendarle mnogo dobrih sil.«⁴⁶

Ob koncu leta 1936 je Ivan Lah prenehal z delom na šoli zaradi srčnega popuščanja; tedaj se je ponovno oglašil Ivanki Lipold – še zmeraj poln vere v Jugoslavijo: »Draga gospa! /.../ Tudi glede *Ženskega sveta* sem mislil na vas, če ga doslej še niste dobili (I. letnik). Samo škoda, da je že vezan, pa to se da popraviti. V celoti predstavljajo dosedanja letniki res lepo zbirko. Če ga želite, vam ga pošljem, je iz moje knjižnice, ki sem jo dal šoli na razpolago, a ni več vseh letnikov. /.../ Pa vas morda bolj zanima, kako je z menoj. Zdaj sem bil zopet deset dni v Leonišču, kjer sem dobival po dve injekciji strofantina na dan, da se srce okrepi. Ne vem, če bo kaj bolje. Zdi se, da ne in živim pripravljen na vse. /.../ Da ni te nesreče, bi bilo pri nas vse prav lepo. Andrijan lepo raste. Najbolj navdušen je za vojake in seveda avto, zrakoplove etc. Pač nova mladina. /.../ Drugače smo zadovoljni, s politiko seveda ne preveč. Najbrže tudi vi in mama ne. Pa upajmo, da bo Jugoslavija tudi to prebolela. Toliko je novega

⁴⁵ PAM, fond Ivanka Lipold, pismo Ivana Laha, Ljubljana, 2. 10. 1934.

⁴⁶ PAM, fond Ivanka Lipold, pismo Ivana Laha, Ljubljana, 17. 10. 1934.

okoli nas. Človek bi tako rad še gledal ta zanimivi svet. Pa kaj, ko že prihajajo drugi.«⁴⁷

Novembra 1937 se je Lahovo življenje počasi iztekalo, česar se je zavedal on in okolica; kakor vselej, ko je v pismu Ivanki omenjal ženo, se je tudi v svojem zadnjem pismu dopisovalki opravičil: »Draga gospa! Vidimo se tako redko in pišemo si tako malo, da mora biti že kaj posebnega, če se oglasimo. Kar se mojega zdravja tiče, ni nič boljše, skoraj slabše, srce je tako oslabelo, da sem moral zopet ležati deset dni. /.../ Mi pa se ukvarjamo s Kočevarji (kočevski Nemci, op. p.) in nas ni sram, da se jih v lastni državi bojimo. Kakor da bi ne imeli šol in narodnih učiteljev! /.../ Drugi okoli mene so zdravi. Posebno Andrijan. Sedaj je seveda na programu pripovedovanje pravljič: zna že vse od Rdeče kapice do Pepelke. /.../ Sicer je – kot vsi moderni otroci – oboževatelj avtomobila. /.../ Tako raste življenje – mi pa se pripravljamo na odhod. Knjižnico sem daroval mestu in univerzi. Zadnjič sta me posetila celo g. župan in županja. (Našim bi kaj takega ne prišlo na misel.) /.../ Pozdrav tudi od žene, da oprostite.«⁴⁸

Maja 1938 je na Lipoldov mariborski naslov potovalo pismo s črno obrobo, ki ga je Ivanki napisala Boža Lah, vdova Ivana Laha: »Spoštovana, ljuba gospa. Za izkazano sočutje moja iskrena zahvala. Vi ne veste, kako dobro de človeku topla prijateljska beseda ob taki priliki. Kolikokrat mi je Ivan pravil o tistih časih iz Maribora, zlasti o vas, kako lepo ste ga imeli in skrbeli zanj še v bolezni. /.../ Andrijan je bil nenasiten, kadar mu je pravil povestice.«⁴⁹

Po Lahovi smrti so stiki med njegovo družino in zakoncema Lipold zamirali, Andrijanu Lahu pa v družini niso bile predstavljene podrobnosti odnosa med očetom in Lipoldovima, čeprav se nekaterih redkih srečanj spominja tudi iz časa po drugi svetovni vojni.⁵⁰ Ivanka Lipold je še v letu 1938 izgubila tesno sodelavko Marijo Maister, naslednje leto

Fotografija družine, ki jo je Ivan Lah poslal Ivanki malo pred smrtjo. (Pokrajinski arhiv Maribor)

je umrla njena najzanesljivejša življenjska opora, mati Olga Balon. Ob nemški okupaciji leta 1941 sta bila z možem izseljena v Srbijo, ko pa sta se po koncu vojne vrnila v Maribor, je bil velik del njunega premoženja nacionaliziran. Franjo je umrl leta 1970, Ivanka pa šest let za njim v Brežicah.⁵¹ Marca 2011 je Uradni list Republike Slovenije objavil poziv okrajnega sodišča v Mariboru, ki je iskalo Ivankine zakonite dediče zaradi vračila denacionaliziranega premoženja.⁵²

⁴⁷ PAM, fond Ivanka Lipold, pismo Ivana Laha, Ljubljana, 14. 12. 1936.

⁴⁸ PAM, fond Ivanka Lipold, pismo Ivana Laha, Ljubljana, 5. 11. 1937.

⁴⁹ PAM, fond Ivanka Lipold, pismo Bože Lah, Ljubljana, 28. 5. 1938.

⁵⁰ Pričevanje Andrijana Laha, telefonski pogovor z avtorico, maj 2019.

⁵¹ Bajt, Zgodovina rodbine Lipold (18.–20. stoletje), 184.

⁵² Uradni list RS, št. 74/2011, 23. 9. 2011, <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2011007400069/ii-d-59299-os-220011>.

Viri in literatura

Arhivski viri

Pokrajinski arhiv Maribor
SI_PAM/1712 Lipold Ivanka, pisma Ivana Laha.

Ustni vir

Andrijan Lah (sin Ivana Laha), telefonski pogovor
z avtorico, maj 2019.

Časopisni viri

Jutro, 1935, 1938, 1939.
Mariborski večernik Jutra, 1935.
Slovenski dom, 1938.
Žena in dom, 1938.

Tiskani viri

Lah, Ivan: *Druga knjiga spominov*. Ljubljana:
Odbor za postavitev nagrobnega spomenika
dr. Ivanu Lahu, 1940.
Karlin, Pavle: Dr. Ivan Lah. *Kronika slovenskih
mest*, št. 4 (1938).

Literatura

Bajt, Vida: *Zgodovina rodbine Lipold (18.–20.
stoletje)*. Magistrsko delo. Filozofska fakulteta
Univerze v Ljubljani, 2001.
Lah, Andrijan: Pisatelj Ivan Lah. V: *Šmarska
knjiga: jubilejna monografija ob 500-letnici
šolstva v Šmarju*. Šmarje-Sap: Kulturno-
raziskovalno društvo Turenček, 2007.
Maček, Jure: Ivan Vomer. V: *Mariborske
osebnosti*, Življenja in dela XVI, Biografske
študije 12. Ur. Mateja Ratej. Ljubljana:
Založba ZRC, 2018.
Vrbnjak, Metka: Mariborsko žensko društvo.
V: *Splošno žensko društvo: 1901–1945: od
dobrih deklet do feministk*. Ur. Nataša Budna
Kolarič in Aleksandra Serše. Ljubljana: Arhiv
Republike Slovenije, 2003.

Spletni vir

Uradni list RS, št. 74/2011, 23. 9. 2011,
<https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni->

[list-rs/vsebina/2011007400069/ii-d-59299-
os-220011](https://www.uradni-list.rs/vsebina/2011007400069/ii-d-59299-os-220011).

Zusammenfassung

„SCHAUEN SIE, WIE ICH INS REDEN GEKOMMEN BIN“

*Die Briefe von Ivan Lah an Ivanka Lipold in
den Jahren 1920–1938*

Ivanka Lipold wurde im Jahr 1893 der Mutter Olga und dem Vater Ivan Balon geboren. Die ersten Jahre der Grundschule und die Bürgerschule besuchte Ivanka in Zagreb; als Olga erkrankte, sandte sie ihre Tochter zur Tante nach Maribor, wo sie sich zunächst in die Grundschule der Schulschwester und danach an die dortige Lehrerinnenbildungsanstalt einschrieb. Ende April 1914 heiratete Ivanka Balon den acht Jahre älteren Franjo Lipold, einen Cousin ihrer Mutter. Im Herbst 1919 kam der charismatische, im Jahr 1881 in Ilirska Bistrica geborene Schriftsteller und Lehrer Ivan Lah nach Maribor, wo die Lipolds nach dem Ersten Weltkrieg lebten. Lah blieb dort ein ganzes Jahr als provisorischer Beamter für Programme der humanitären Gemeindeanstalten, und er engagierte sich öffentlich stark – bei der Legung der Grundlagen für die Studienbibliothek und das Marburger Theater, in der Redaktion von Zeitungen und in der Druckerei, in Vereinen und bei nationalen Veranstaltungen. Obwohl Lahs Biografen seine Beziehungen zum Ehepaar Lipold nicht erwähnen, kreuzten sich in Maribor offensichtlich auch die Lebenswege von Ivanka Lipold und Ivan Lah, da Lah – wie seine Briefe an Ivanka zeigen – seine Marburger Zeit in Heim von Franjo Lipold verbrachte, seinem Freund aus Prager Studententagen. Dort entwickelte Lah eine enge Beziehung sowohl zu Ivanka als auch ihrer Mutter Olga Balon. Der Kreis der Gleichgesinnten, dem Lah und Lipold angehörten, stellte die ideelle Grundlage des sog. jugoslovenstvo [jugoslawischer Integralismus] dar, das zwischen den Weltkriegen den Kern der jugoslawischen Idee selbst betraf. Die aktive Gewogenheit für die Gleichberechtigung der Geschlechter war der Punkt, in dem sich die Gedankenwelten von Ivanka Lipold und Ivan Lah am stärksten verbanden. Während Lah ein bekannter Freund von Zofka Kveder war, waren sowohl

Ivanka Lipold als auch ihre Mutter Olga Balon seit der Gründung im Jahr 1919 unter den treibenden Kräften des Marburger Frauenvereins, der unter das Dach des Splošno žensko društvo [Allgemeiner Frauenverein] in Ljubljana fiel. Die Briefe Ivan Lahs, die im Nachlass von Ivanka Lipold im Pokrajinski arhiv [Regionalarchiv] in Maribor aufbewahrt werden, sind aufschlussreich für die Erforschung von Mentalitäten; aufgrund der besonderen (repräsentativen) Position beider Briefpartner illustrieren sie hervorragend die Denkweise des slowenischen liberalen Bürgertums zwischen den Weltkriegen und dessen Haltung gegenüber dem Kärntner Plebiszit, dem König Alexander, der Königsdiktatur, dem Attentat in Marseille und anderem mehr.

Schlagwörter: 1918–1941, Bürgertum, Ivanka Lipold, Ivan Lah, Mentalitätsgeschichte